

FELSŐOKTATÁSI HALLGATÓK MUNKAVÁLLALÁSA ÉS MIGRÁCIÓS TERVEI EGY NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁS TÜKRÉBEN¹

Kocsis Zsófia-Kovács Klára- Nataliia Varha-Nataliia Nikon- Bohdanna Hvozdetk

Bevezetés

Kelet-Közép-Európában a munkaerő-migrációs folyamatok egy irányba tartanak, a fiatal, dolgozó népesség egy része elhagyja az országot, ahová többé nem tér vissza, a gazdasági migráció vektora a fejlődő országokból a gazdaságilag fejlettebb országok felé irányul. A migrációs folyamatok világszerte egyre intenzívebbé és gyakoribbá válnak, s ezek a folyamatok egyre inkább bevonják a magas humántőkével rendelkező lakosságot. Ezt a folyamatot elitmigrációnak nevezzük, s a magasan képzett szakemberek tömeges migrációját értjük alatta. Ennek egyik fő jellemzője a globális gazdaság szerepének növekedése, s ezzel párhuzamosan a nemzetgazdaság szerepének a csökkenése (Burdelnyi 2011). A regionális fejlődés alapja az oktatásra épülő emberi tőke, tehát azok az országok és régiók fejlődnek, ahol jól képzett és kiemelkedő motivációjú fiatalok élnek. A fiatalok szakmai terveit lehetővé teszik a változás irányának megismerését, valamint a várható veszélyek és problémák diagnosztizálását egy adott régióban. Érdeklődésünk ezért irányult a felsőoktatási hallgatók felé, és azt vizsgáljuk, hogy a fiatalok a saját hazájukban képzelik el jövőjüket vagy tervezik-e a külföldi munkavállalást, s a igen, örökre szeretnék elhagyni az országot, vagy a későbbiekben visszatérnének.

A jelenlegi kutatásunkban vizsgáljuk a közép- és kelet-európai felsőoktatási hallgatók foglalkoztatásának különböző aspektusait és típusait, ugyanis az ideiglenes foglalkoztatásukra úgy tekintünk, mint az életkilátásaik fontos tényezőjére. Kutatásunk célja a felsőoktatási hallgatók migrációs terveinek és ideiglenes foglalkoztatásának összehasonlító elemzése. Fontos megjegyeznünk, hogy Ukrajnára – különleges politikai, társadalmi és gazdasági helyzete miatt, melyet az ország keleti régióinak konfliktusai és a gazdasági válság okozott – olykor nagyobb hangsúlyt fektetünk.

¹ A kutatás a 123847 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg. A kutatás vezetője: Prof. Dr. Puzsai Gabriella. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-19-3-I-DE-436 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (2016–2019) támogatásával készült.

Migrációs trendek Közép- és Kelet-Európában

Azok az országok, amelyek érdekeltek az „agyelszívásban” és ismerik ennek a gazdasági költségeit és következményeit, aktív és céltudatos migrációs politikát folytatnak annak érdekében, hogy magasan képzett szakembereket vonzzanak a fejlődő országokból. Azokban az országokban, ahol a demokrácia sajátos arculata, a hatástalan gazdaság, a társadalom kulturális és oktatási szintjének alacsony színvonala, a korrupció, a kriminálkapitalizmus, a kormányzás „oligarchikus” koncepciója jellemző, gyakoribb a fiatalok migrációja, hiszen az alábbi sajátosságok mind-mind a migrációt ösztönző tényezőkké válnak a felsőfokú végzettségű fiatalok körében. Közép-Kelet Európában a munkaerő-migrációban résztvevők száma folyamatosan növekszik, sőt mi több a fiatalok munkaerő-piaci migrációjának akut problémájáról beszélhetünk.

Mostova és Rakhmanin (2018) eredményei szerint azoknak, akik el akarják hagyni Ukrajnát, 55%-a 8–29 év közötti fiatal, 44%-a 30–39 éves, és 33%-a a 40–50 éves korosztályból kerül ki. A korosztályokat tekintve célszerű a kilencvenes évektől kezdve megkülönböztetnünk a migráció három hullámát. Az első hullám a kilencvenes évek végére tehető, főként városi felső- vagy középfokú végzettséggel rendelkező férfiakra volt jellemző. Bizonyos értelemben „úttörőként” tekinthetünk rájuk, hiszen jelentős szerepük volt a munkaerő-migráció bevezetésének és fejlesztésének folyamatában. Képesek voltak külföldön letelepedni, ezáltal létrehozva a migráns honfitársak társadalmi hálózatait, valamint könnyíteni a külföldi munkavállalást és a külföldön való eligazodást más állampolgárok számára. A második hullám a 2000-es évek elejére tehető, s ebben az időszakban a migrációs alanyok csoportját a középkorú férfiak alkotják, akik általában ingázó migrációban vettek részt. A harmadik hullám a 21. század első évtizedének végén kezdődött. A 2015-től érzékelhető gazdasági válság az ukrán munkavállalók új migrációs hullámához vezetett. Jellemzően magasan képzett, fiatal szakemberek távoztak külföldre azzal a céllal, hogy legalizálják hivatalos státuszukat a munkaadó országban. A válság idején ennek eredményeképpen jelentősen megnőtt a külföldön élő állampolgárok száma (Libanova–Pozniak, 2012). A közelmúltban bekövetkezett események tovább fokozták a „gazdasági menekülést”. Khadzhimanuelet és társai (2007) szerint előreláthatólag még tovább fog növekedni az Európai Unión belüli migráns munkavállalók aránya, ami egyrészt az Ukrajna és Oroszország közötti kapcsolatra, másrészt az Ukrajna és az Európai Unió közötti vízummentességre vezethető vissza.

Magyarországon a bevándorlásnak három fontos korszakát különböztetjük meg. Az 1956-os forradalom idején a szovjet megszállás elől menekülve közel 200 000 magyar hagyta

el az országot, akik többnyire munkaképes fiatal férfiak voltak. A forradalom után a határokat 1990-ig, a rendszerváltásig lezárták, azonban a vasfüggöny lebontása után sem növekedett a magyar elvándorlás, az 1990-es években még mindig alacsony migrációs arány jellemezte az országot. A Magyarországot elhagyó állampolgárok száma nem az Európai Unióhoz való csatlakozás miatt növekedett meg jelentősen, hanem a 2008 utáni pénzügyi válság miatt. Az átlagos magyar migránsok fiatal diplomások és szakmunkások, akiknek tervei között az Egyesült Királyság, Németország és Ausztria szerepelt.

Szlovákia esetében épp az ellenkezőjét tapasztaljuk. Miután 2004-ben csatlakozott az unióhoz, sok diplomás fiatal elhagyta az országot, hogy munkát vállaljon Csehországban, Ausztriában, Írországban vagy az Egyesült Királyságban. 2008 óta azonban egyre több szlovák költözött haza, és Szlovákia inkább bevándorló, mint emigráns ország lett.

Romániában 1989 és 1992 között 116000 román kért menedékjogot. A második nagy emigrációs hullám 2002 és 2008 között volt, ekkor az alacsony iskolai végzettségűek tömegei Olaszországba és Spanyolországba mentek. A célországok megváltoztak, és miután Románia uniós tagsággá vált, sok román az Egyesült Királyságot vagy Németországot választotta (Bándy 2018).

A fiatalok migrációjának előfeltételei

Napjainkban a munkaerő-migrációban résztvevők többsége fiatal és középkorú, akik a leginkább foglalkoztatható és társadalmilag legaktívabb kategóriába sorolhatóak. A munkaerő-migránsok 41%-a 35 év alatti, ami a teljes népesség 34%-át teszik ki. A helyzet még súlyosabb Lengyelországban, ahol az ukrán migráns munkavállalók 47%-a 35 év alatti (Zaha–Luecke 2020). Ezek a mobilitási formák agyelszívásként („*brain gain*”) azonosíthatóak, ugyanis magukban foglalják a társadalmi elit hosszú távú eltávozását az országból. Ezenkívül meg kell említenünk azokat az aktív és céltudatos bevándorlási politikákat, melyeknek az a célja, hogy magasan képzett szakembereket vonzzon azokba az országokba, amelyek érdeklődnek az agyelszívás iránt és ismerik annak a gazdasági költségeit. Ezek szintén hatással vannak a fejlődő országokból származó szellemi emigráció földrajzára és mértékére. Különböző kutatási eredmények szerint Európát a szakképzett munkaerő vonzására irányuló, aktív politika jellemzi. Az elmúlt 50 évben Németország különösen vonzó célpontnak számított, az összes uniós bevándorló 36,2%-át ez az ország fogadta be. Németországot Franciaország (18,7%) és az Egyesült Királyság (11,35%) követi, így ezek az országok teszik ki az Európai Unió összes

bevándorlójának 63,6%-át. Ezt követően Svájc (6,9%), Olaszország (6,3%), Belgium (4,2%) és Spanyolország (4,0%) bír jelentősebb elszívó hatással (Sadova 2015).

A. Bozoki szerint a legtehetségesebb emberek gyakran azért távoznak egy országból, mert hazájukban a társadalmi elit egy olyan átmeneti időszakban alakult ki, amelyet a korrupció és a kriminálkapitalizmus sújtott, s ez a kormányzati „oligarchikus” koncepció nem elég vonzó a normális élet létesítéséhez (Botnarenco–Cebotari 2011). Szakértői becslések szerint a magas társadalmi tőkével rendelkező személyek migrációját nemcsak az országra jellemző társadalmi és gazdasági problémák, hanem politikai és esetenként kulturális tényezők is meghatározzák. A rendszer válságára gyakran a társadalmi elit migrációja a válasz. A gazdaság általános hatástalansága, a demokrácia sajátos arculata, a társadalom kulturális és oktatási szintjének csökkenése, valamint az egyértelmű kilátások hiánya mind-mind olyan nyomástényezőkké válnak, amelyek meghatározzák az egyének távozását. A magas humántőkével rendelkező emberek többsége Észak-Amerika és az Európai Unió országait választja, s számukra ez a folyamat egyfajta pénzügyi befektetéssé válik, valamint összekapcsolódik az állandó külföldi tartózkodási tervekkel. Emellett úgynevezett „tudásközvetítőkké” is válnak, akik hálózatokat építenek hazájuk és a célország között. Fontos szerepet játszhatnak a tudásátadásban, az információ és a fejlődés forrásává válhatnak (Pusztai et al. 2016). A munkavállalókat jelenleg az alábbi tényezők vonzzák az egyes európai országok felé: magas szintű társadalmi-gazdasági fejlődés és a lakosság anyagi jóléte; az európai lakosság körében nem túl népszerű, alacsonyan fizetett munkahelyek elérhetősége; viszonylag kedvező feltételek a foglalkoztatáshoz és bizonyos típusú munkák illegális elvégzéséhez; a munkaadók elfogadható igényei a külföldi munkavállalókkal szemben, és a lehetőség, hogy készpénzt kapjanak munkájukért. Továbbá a magánszektorban való felvételszámveteli ellenőrzések és nyilvános nyilvántartás nélkül, egyszerűsített lehetőségek a külföldiek számára vállalkozásuk megkezdéséhez és bizonyos preferenciák megszerzéséhez, beleértve az európai állampolgárság megszerzésének hivatalos jogát. Meg kell említeni még az oktatásra és lakhatásra vonatkozó lehetőségeket stb. Az alábbiakban áttekintettük az előfeltételeit az európai országokba irányuló tömeges ellenőrizetlen munkaerő-vándorlás kialakulásának. Az International Organization for Migration (IOM) hivatalos szakértői véleménye szerint az elmúlt évtizedben Európa az idős emberek, a migráns munkavállalók és a menedékkérők kontinensévé vált (Kostashchuk 2004).

Az ukrainai munkaerőpiacon nincsenek megfelelő ajánlatok a diplomások számára. A statisztikák szerint az ukrainai diplomásoknak csak 10%-a talál munkát a szakmájában. Szükséges lenne, hogy a nemzeti felsőoktatási rendszer megfeleljen a munkaerőpiac igényeinek (az országot jelenleg az ügyvédek és közgazdászok túlsúlya, valamint az egzakt tudományok

iránti kereslet hiánya jellemzi). A jövedelem és az átlagbér a régióban jóval alacsonyabb, mint a szomszédos Szlovákiában és Magyarországon, ahol az átlagos fizetés 1000 euró. A válaszadók 39,5%-a elsősorban a magasabb bérek miatt ment külföldre, míg 36,4%-uk a munka hiánya miatt.²

A magyar gazdaság problémáit nemcsak a születések számának csökkenése vagy a szakemberek külföldön való foglalkoztatása okozta, hanem az is, hogy a felsőoktatás képzési szerkezete nem felel meg a gazdaság igényeinek, a munkaerőpiac elvárásainak (Ailer 2017). Fényes és Mohácsi (2019) szerint nemcsak gazdasági szempontból, hanem az emberítőke-elmélet szempontjából is lényeges az a kérdés, hogy a munkaerőpiac és az oktatás mennyiben illeszkedik egymáshoz, továbbá az oktatásba történő befektetés hogyan térül meg mind egyéni, mind nemzeti szinten. Egy ország esetében a munkaerő-vándorlás fő következményei számos társadalmi jelenségben negatívan nyilvánulnak meg, ilyen például a területek elnéptelenedése, a korrupció és a bűnözés (emberkereskedelem), az illegális bevándorlók tranzitja, a családok problémái és a felsőfokú végzettségűek elvándorlása (Lapshyna 2014). A fennálló helyzet okait elemezve egyaránt figyelembe kell venni a társadalmi-gazdasági, a személyes, az ideológiai és az erkölcsi kérdéseket. Azt is meg kell jegyezni, hogy a piacgazdaságra való áttérés során a felfelé irányuló társadalmi mobilitási csatornák a legtöbb közép- és kelet-európai számára lezárultak. E. Lee 'pull/push'-konceptiója szerint ez ideális feltételeket teremtett a dolgozó lakosság külföldre „tolására”. Ezek a feltételek egybeesnek más szükséges feltételekkel: a vonzás, a megfelelő és nyitott migrációs útvonalakkal. Napjainkban az ukrain határokon átnyúló munkaerő-vándorlás közös társadalmi-gazdasági okai a gazdasági válság és a kiutak bizonytalansága, a magas munkanélküliség, az életkörülmények és a bérszínvonal jelentős különbségei Ukrajna és az ukrán munkamigránsok befogadó országai között.

A tanulmányok melletti munkavégzés jellemzői a közép- és kelet-európai hallgatók körében

Kutatásunk további részében a felsőoktatási hallgatók önkéntes és fizetett munkájának jellemzőire fókuszálunk, elsőként a régióban végzett korábbi kutatási eredményeket ismertetve. Nemzetközi és hazai kutatási eredmények arra hívták fel a figyelmet, hogy a felsőoktatási hallgatók fizetett munkavállalását növekvő tendencia jellemzi (Pascarella–Terenzini 1998; Perna 2010; Riggert et. al. 2006; Teichler 2011).

² <https://www.epravda.com.ua/news/2019/08/13/650543/>

Önkéntes munkavállalás a felsőoktatási hallgatók körében

Bartal és Kmetty (2011) szerint az önkéntesség egy olyan társadalmi cselekvés, amelyet nagymértékben befolyásol történelmi helyzete, a politika, a kultúra, illetve az állam és a civil társadalom szerepéről, feladatairól vallott álláspontok. Az elmúlt évtizedekben a társadalmi-gazdasági változások hatására megváltozott és átértékelődött az önkéntesség tartalma, jelentése Magyarországon. A kötelező és közérdekű felelősségvállalás helyett önként vállalt, fizetség nélküli társadalmi tevékenységgé vált, amely informális vagy formális keretek között zajlik. Önkéntesség alatt az ellenszolgáltatás nélkül végzett munkát, szolgálatot értjük, melyet az egyének szabad akaratukból, mások javára végeznek (Reisinger 2015; Szigeti 2003). Az önkéntesség, a civil aktivitás gyakoribb a magasabb kvalifikált emberek körében (Nárai 2008; 2014; Nárai–Reisinger 2016). Nárai és munkatársai (2019) szerint a felsőoktatási intézmények felelőssége a társadalmi szerep- és felelősségvállalás szemléletének közvetítésében is megmutatkozik, a felsőoktatási hallgatókra ugyanis kevésbé jellemző, hogy elengedő aktív állampolgári tudással, motivációval és kompetenciával rendelkeznek. Az alábbiak fejlesztése, gyarapítása a felsőoktatási intézmények értelmiségnevelési feladatai közé tartozik.

A fiatalok önkéntességének jellemzőit vizsgáló kutatások azt mutatják, hogy a felsőoktatásban tanuló önkéntesek aránya fokozatosan nő, számuk 2005-ről 2010-re több mint kétszeresére emelkedett (2015-ben a hallgatók 38,82%-a végzett önkéntes munkát) (Markos 2018). A kutatások szerint összefüggés mutatható ki a felsőoktatásból való lemorzsolódás és az önkéntesség között: a lemorzsolódott hallgatók kisebb arányban (28%) végeznek önkéntes munkát, mint a képzésben bent lévő hallgatók (Markos 2018; Markos–Kocsis–Dusa 2019).

Korábbi kutatási eredmények szerint az önkéntesség motivációja átalakulóban van. Korábban a fiatalokra altruisztikus, a másokért, a társadalom számára cselekvő motiváció volt jellemző, míg napjainkban az individualista motivációk – szakmai tapasztalatszerzés, kapcsolatépítés – lettek hangsúlyosabbak. A felsőoktatási hallgatókat egyre inkább e kettő kevert motivációja jellemzi (Bocsi et al 2017; Fényes 2015; Markos 2014; Stefanescu–Osvat 2011).

Románia, Ukrajna, Szerbia és Magyarország felsőoktatási hallgatóinak önkéntességi motivációját vizsgálva – klaszterelemzéssel – öt hallgatói klasztercsoportot különböztettünk meg: posztmodern, altruista, eminens, puritán és segítő új típusú önkéntességi motivációkat (Markos 2017). Az Ukrajnában élő önkénteseket az ún. puritán önkéntesség jellemzi, azaz nagy jelentőséget tulajdonítanak mind az altruista, mind az individualista motivációs elemeknek, kivéve annak, hogy szűkebb környezetük, azaz barátaik, családjuk is önkénteskedjen, valamint

annak, hogy önkéntes tevékenységüket később beírassák az önéletrajzukba. A posztmodern önkéntesség a romániai mintában volt a legjellemzőbb. Fontos számukra a szabadidő hasznos eltöltése, az új ismeretek szerzése, a szakmai fejlődés, készségeik fejlesztése, a kapcsolatépítés és a munkatapasztalat-szerzés. Ugyanakkor azért is önkénteskednek, hogy jobban és hasznosnak érezzék magukat, segítsenek másokon, megértsenek másokat, és változtassanak a világon. Fontos számukra a nyelvtanulás, az új kultúrák megismerése és a hagyományőrzés. Az altruista önkéntesség a magyarországi hallgatókra volt jellemzőbb, amiből arra következtethetünk, hogy Magyarországon az önkéntesség új típusa, az individualista motivációjú önkéntesség még nem terjedt el. Az eminens típusú önkéntesség, azaz a mind a régi, mind az új típusú önkéntességi motivációk kiemelt fontossága a szerbiai hallgatókra volt jellemző. A segítő, új típusú önkéntesek aránya Ukrajnában a legmagasabb, de a többi ország sem sokkal marad el tőle (Markos 2017).

A fizetett munkavállalás

2015-ben – a térségben végzett kutatási eredmények szerint – az egyetemisták mind a szünidőben, mind a szemeszter ideje alatt jobban preferálták az alkalmi munkavégzést, mint a rendszeres munkavállalást. Ebben a tekintetben nem volt jelentős különbség az országok között. A szemeszter ideje alatti rendszeres munkavállalás főként a szlovákiai, magyarországi és romániai hallgatókra volt jellemző, míg az ukrajnai és szerbiai egyetemisták 10%-át érintette (Kocsis 2020).

Az EUROSTUDENT VI. kutatási eredményei szerint az általunk vizsgált országokban nincs jelentős különbség a hallgatói foglalkoztatás gyakoriságában: Magyarországon, Szlovákiában és Romániában a diákok legalább 35%-a dolgozik rendszeresen a tanulmányai alatt, míg Szerbiában ez az arány 11% (Masevičić et al. 2018). Hazai kutatási eredmények szerint növekszik azoknak a felsőoktatási hallgatóknak az aránya, akik jövedelemszerző tevékenységet folytatnak a tanulmányaik mellett (Markos 2014; 2018), a foglalkoztatottak 26%-a középiskolás, 42,8%-a egyetemi végzettségű volt (Engler et al. 2016; Markos 2018). A lemorzsolódott hallgatókat vizsgáló kutatási eredmények szerint a lemorzsolódott hallgatók negyede heti rendszerességgel vállalt munkát egyetemi tanulmányai mellett (Markos–Kocsis–Dusa 2019). Magyarországon a kevésbé intenzíven dolgozó hallgatók legalább fele állami támogatásban részesül, az állami források azonban havi költségvetésük kevesebb, mint 30%-át teszik ki. Eközben a legtöbb országban az intenzíven (hetente több mint 20 órában) dolgozó

hallgatók többsége abba a kategóriába tartozik, ahol a támogatások mértéke alacsony, annak mértéke az EUROSTUDENT VI. átlaga alatt van (Masevičiūtė et al. 2018: 45).

A tanulmányok mellett végzett fizetett munkavállalás vizsgálata során lényeges elemzési szempont, hogy mi jellemző a munka és a tanulmányok horizontális illeszkedésére. Egyes kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy a munka és a tanulmányok horizontális illeszkedése pozitívan (Fényes–Mohácsi 2019), míg a tanulmányokhoz nem fűződő munkavégzés negatívan befolyásolja a hallgatók eredményességét (Geel et al. 2012; Gáti–Róbert 2013), függetlenül a munka intenzitásától (Yanbarisova 2014).

A munkavállalás eredményességre gyakorolt hatásával kapcsolatban számos, egymásnak ellentmondó kutatási eredmény létezik (Astin 1993; Pascarella et al. 1998; Perna 2010; Riggert et al. 2006). Az EUROSTUDENT VI. kutatásban szereplő országokra az volt jellemző, hogy a mesterszakos hallgatók gyakrabban végeznek a tanulmányaikhoz illeszkedő munkát. Kivétel ezalól Románia és Szlovákia, ugyanis ebben a két országban nem találtak jelentős különbséget az alap- és mesterszakos hallgatók által végzett munka típusában, ők hasonló arányban vállalnak az egyetemi képzésükhöz kapcsolódó munkát (Masevičiūtė et al., 2018). Nemzetközi kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy a hallgatói munkavállalásnak pozitív hatása van a hallgatók egyetemi pályafutására, eredményeik szerint a dolgozó hallgatók eredményesebbek, elkötelezettebbek a tanulmányaik mellett, valamint a munkavégzés által különböző készségekre tehetnek szert, munkatapasztalataik pozitív hatást gyakorolhatnak a későbbi munkaerő-piaci elhelyezkedésükre és teljesítményükre (Perna 2010; Pollard et al. 2013; Sanchez-Gelabert et al. 2017).

A kutatás módszertani háttere

Az adatok egy 2018/19-es tanévben felvett, nagymintás hallgatói adatbázisból származnak (PERSIST 2019, N=2324), melyet a Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központja (CHERD-Hungary) végzett. Az adatfelvétel az Európai Felsőoktatási Térség egyik legkeletibb felsőoktatási régiójában történt. A kutatás Magyarország keleti régiójának³ felsőoktatási intézményeiben, valamint négy ország (Szlovákia, Románia, Ukrajna, Szerbia) felsőoktatási intézményeiben⁴ folyt. A magyarországi minta (N=934) kvótás, és a karokra, a

³ Debreceni Egyetem, Nyíregyházi Egyetem, Debreceni Református Hittudományi Egyetem

⁴ Babes-Bolyai Tudományegyetem (BBTE), Emánuel Egyetem, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Konstantin Filozófus Egyetem Nyitra, Munkácsi Állami Egyetem, Nagyváradi Állami Egyetem, Partiumi Keresztény Egyetem (PKE), Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Selye János Egyetem, Újvidéki

képzés területére, valamint a finanszírozási formára reprezentatív. A határon túli intézményekben törekedtünk a valószínűségi mintavételre, és a hallgatókat csoportosan, egyetemi/főiskolai kurzusokon kerestük fel, ahol teljes körűen kérdeztük le őket (N=1381). A mintában nappali munkarendű másodéves BA/BSc-képzéses és másod- vagy harmadéves osztatlan képzéses hallgatók szerepeltek.⁵ Az elemzéseket SPSS22-programcsomaggal végeztük, Chi–négyzet-próbát és variancia-analízist alkalmaztunk.

Eredmények

A hallgatók migrációs terveinek összehasonlító elemzése

Szociológiai szempontból a migrációs hangulatokra úgy tekintünk, mint a távozás vágyának, megvalósításának, bizonyos fokú készségének kombinációjára. A jelenlegi kutatás során – annak esetleges emigrációval való összefüggésében – a felsőoktatási hallgatók migrációs hangulatát vizsgáljuk.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy az ukrajnai hallgatók teszik ki a legnagyobb arányban azokat a válaszadókat, akik külföldi munkavállalást terveznek. A válaszadók több mint kétharmada szeretne külföldön dolgozni, és rendkívül magas azoknak az aránya, akik hajlandóak lennének a szakterületükön kívül dolgozni (33,8%). Legnagyobb arányban vannak azok a magyarországi és szlovákiai hallgatók, akik egyáltalán nem terveznek külföldre menni (58,0% és 56,2%). Rendkívül magas azonban azoknak az ukrajnai és szerbiai hallgatóknak az aránya, akik el akarják hagyni az országot: minden negyedik ukrán és minden ötödik szerb diák a válaszadók körében.

A fiatalok migrációja pozitív és negatív is lehet. Pozitív abban az esetben, ha a fiatalok hazatérnek külföldről, ahol jó oktatásban részesültek, élet- és munkatapasztalatot szereztek. Negatív viszont akkor, ha nem térnek vissza hazájukba, s az ország elveszíti aktív és képzett fiataljait. Napjainkban Ukrajnában a fiatalok munkaerő-migrációjának visszafordíthatatlanságáról beszélhetünk, kiváltképp azért, mert az Európában kapott béreknek megfelelő munkát Ukrajnában nem lehet találni. A fiatalok munkaerő-migrációjának problémája továbbá azért is jelentős, mert a migrációs folyamatokon kívül hatalmas demográfiai csökkenés tapasztalható.

Egyetem, Ungvári Nemzeti Egyetem, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Odessa National Polytechnic University(Ukraine)

⁵ Az alacsony hallgatólétszámú képzésekben a felsőbb évfolyamok hallgatói is bekerültek a pótminába.

1. táblázat. A külföldi munka tervének és típusának országokénti megoszlása (százalékban, N= min.=2235)

		Magyarorszá g	Románi a	Ukrajna	Szlováki a	Szerbi a
Tervezi, hogy a jövőben külföldön fog dolgozni?	Igen, azt tervezem, hogy a szakmámban fogok dolgozni	28,3	33,4	34,2	28,1	36,2
	Igen, de nem a szakmámban	13,7	16,4	33,8	15,7	17
	Nem	58	50,2	32	56,2	46,8
Tervezi, hogy diploma után külföldön fog dolgozni?	Igen, külföldre akarok költözni	7,6	9,4	25,8	5,7	21,5
	Igen, de nem akarok ott élni	12,9	16,4	16,3	18,7	7,5
	Igen, rövid ideig	22,6	22	12,8	13,8	16,1
	Határozottan nem akarom	19,5	17,1	18,5	16,3	22,6
	Nem tudom	37,4	35,1	26,6	45,5	32,3

Forrás: PERSIST 2019. * Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna.

Az ukrajnai hallgatók körében a legmagasabb a külföldi munkát tervezők aránya: a válaszadók több mint kétharmada szeretne külföldön dolgozni a szakmájában, s kiemelkedően magas azok aránya, akik nem a szakmájukhoz kapcsolódó munkát vállalnának (33,8%). Legmagasabb arányban a magyarországi és szlovákiai hallgatók körében vannak olyanok, akik nem terveznek kimenni külföldre dolgozni (58%, 56,2%). Kiemelkedően magas az ukrajnai és szerbiai hallgatók között azok aránya, akik véglegesen szeretnék kitelepedni: előbbiek esetében minden negyedik, utóbbiaknál minden ötödik válaszadónak vannak ilyen tervei. Rövid ideig a magyarországi hallgatók 22,6%-a szeretne külföldön dolgozni a diplomaszerzés után. A bizonytalanok aránya a szerbiai, a magyarországi és az ukrajnai diákok körében a legmagasabb (45,5%, 37,4%, 26,6%) (1. táblázat). Ezek az eredmények hasonlóak a CHERD korábbi években végzett adatfelvételeihez. A 2012-es kutatás során a tanulási és munkavállalási célú mobilitás egyaránt az ukrajnai diákokra volt magasabb arányban jellemző (Dusa 2012). Hasonló eredmény rajzolódott ki 2015-ben, igaz, akkor csak a külföldi felsőoktatási tanulásra kérdeztünk rá: míg a Debreceni Egyetem hallgatóinak 30,9%-a és a romániai hallgatók 38,8%-

a tervezett külföldi (rész)képzést, addig a kárpátaljai válaszadók 63%-a válaszolta ezt (Dusa 2015).

Ebből kifolyólag azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bizonyos összefüggés van a fiatalok migrációs terve és az adott ország gazdasági jóléte között.⁶ Minél kedvezőbb az ország gazdasági helyzete, minél nagyobb az ország gazdasági fejlődése, annál alacsonyabbak a fiatalok migrációs szándékai.

Ideiglenes foglalkoztatás: fizetett és önkéntes munkavégzés

A fiatalok számára a foglalkoztatás egyfajta lépcsőfok a munkaerő-piaci integrációhoz. Ezáltal lehetőséget kapnak a munka és a tanulmányok, a szakma összekapcsolására, a szükséges tapasztalatok megszerzésére, ami napjainkban lényeges követelménynek számít a munkaadók körében, így nagyon fontos a fiatal munkavállalók számára. A kvantitatív kutatás egyik kérdésblokkja a tanulmányok mellett végzett részmunkaidős foglalkoztatás jellemzőit vizsgálta.

Az alulfoglalkoztatás leginkább a nyugdíjas korúakat (60–70 évesek) és a 15–24, valamint a 25–29 év közötti fiatalokat veszélyezteti leginkább. Ez a korosztály kevésbé érdekelt a teljes munkaidős foglalkoztatásban, és a munkáltatók is inkább más korcsoportok tagjait veszik fel.⁷ Az ideiglenes foglalkoztatás fő feladatai a következők lehetnek: munkavégzés, szakmai tapasztalatszerzés – ami segíthet a szakma és tevékenységi terület jövőbeli megválasztásában –, a fiatalok által a munkaerőpiacon nyújtott szolgáltatások körének bővítése és a szolgáltatások minőségének javítása. Ezek a szolgáltatások lehetőséget adnak az alkalmazottaknak arra, hogy megtanulják, hogy felelősek a munkáért, miközben anyagi javadalmazásban is részesülnek.

Azok a munkavállalók, akik határozott idejű munkaszerződéssel vagy bizonyos munkával, valamint szezonális, bizonytalan vagy részmunkaidős munkával rendelkeznek, részben foglalkoztatottnak minősülnek (Kapeliushnikov 2014). Különösen Ukrajnában, a foglalkoztatott hallgatók nagy része nem hivatalosan dolgozik (34,7%). A nem hivatalos, a részmunkaidős foglalkoztatás bizonyos mértékig lehetővé teszi a mobilitás és a magasabb foglalkoztatási arány biztosítását, csökkentve a munkanélküliség kockázatát, illetve növelve a foglalkoztatás esélyeit. Ez minden bizonnyal a munkavállalók érdekeit szolgálja, mert lehetőséget ad számukra, hogy pénzt keressenek, megszerezzék első bérüket, és függetlenné

⁶ <http://url.ie/17su3>

⁷ http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_smpvg_u.htm

váljanak. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az informális foglalkoztatás elsősorban a szociális védelem hiányával függ össze. A munkavállalók informális foglalkoztatásának objektív hátrányai közé tartozik az alacsony fizetés, a munkahelyi biztonság ellenőrzésének hiánya és – a legtöbb esetben – a karrierlehetőségek hiánya. Egyre elterjedtebbé vált az ideiglenes, bizonytalan vagy alkalmi munkavégzés (határozott idejű munkaszerződések, bizonyos mennyiségű munkaszerződés, szezonális foglalkoztatás stb.) mint a változó körülményekhez való alkalmazkodás stratégiája. A munkaidő felhasználása szempontjából a nem szokványos foglalkoztatás ezen formái csak a munkaadók számára voltak előnyösek, lehetővé tették ugyanis a munkavállalók rövid időre történő felvételét. A nem „személyzetben tartás”, a nem állandó bérek kifizetése, a nem teljes munkaidőben foglalkoztatottak nem terhelik túl a munkáltatót, ami a termékek vagy szolgáltatások minőségének romlásához vezethet. Az ideiglenes, nem állandó vagy alkalmi munkavállalók esetében a munkaidő nem játszik szerepet, és a nem szokványos foglalkoztatás ronthatja helyzetüket (munkahelyi biztonság, bérek stb.).

Legnagyobb gyakorisággal a szlovákiai hallgatók dolgoztak (30,9%), de a magyarországi hallgatók közül is minden ötödik hallgató hetente vállalt valamilyen jövedelemszerző tevékenységet. Mindkét országban felülreprezentált azok aránya is, akik évente, nagy valószínűséggel nyaranta dolgoznak fizetségért (majdnem minden harmadik válaszadóra jellemző ez). A havi rendszeresség a magyarországi és az ukrainai hallgatókra jellemző a leginkább (13,4% és 14,7%). A romániai (majdnem 70%), a szerbiai (kétharmad arányban) és ukrainai diákok többsége soha nem dolgozott (56,3%) (2. táblázat).

A tanulmányok mellett végzett fizetett munka rizikótényezőként is értelmezhető, egyes kutatások szerint növeli a lemorzsolódás esélyét és a társadalmi egyenlőtlenségeket (Darmody–Smyth 2008; Kovács et al. 2019). McCoy és Smyth (2004) szerint a lemorzsolódás valószínűsége sokkal magasabb azoknak a hallgatóknak a körében, akik állandó munkahellyel rendelkeznek, s hosszú távon vállalnak munkát. Az EUROSTUDENT VI. kutatás eredményei szerint az általuk vizsgált európai országokban a hallgatók 7%-a morzsolódik le. Magyarországon a tanulmányokat megszakító hallgatók aránya megegyezik az EUROSTUDENT VI. átlagával, a legalacsonyabb lemorzsolódási arány a szlovákiai egyetemistákra jellemző (kevesebb, mint 5%) (Masevičiūtė et al. 2018).

2. táblázat. A fizetett és önkéntes munkavégzés gyakorisága országonként

(százalékok, $p=0,000$, $N=\min.2243$)

		Magyarország	Románia	Ukrajna	Szlovákia	Szerbia

Fizetett munka végzése	Soha	38,8	<u>69,3</u>	<u>56,3</u>	29,3	<u>66,7</u>
	Évente	<u>28,2</u>	14,5	19,7	<u>29,3</u>	17,2
	Havonta	<u>13,4</u>	5,9	<u>14,7</u>	10,6	4,3
	Hetente	<u>19,8</u>	10,4	9,3	<u>30,9</u>	11,8
Önkéntes munka végzése	Soha	<u>63</u>	39,6	<u>64,2</u>	50	52,2
	Évente	26,4	<u>33,8</u>	14,4	<u>36,4</u>	18,5
	Havonta	6,8	<u>16,2</u>	11,9	10,2	13
	Hetente	3,7	<u>10,5</u>	<u>9,5</u>	3,4	<u>16,3</u>
	Igen, többnyire	16,5	<u>34,1</u>	20,2	31,4	27,5
	Nem	<u>75,2</u>	47,5	<u>71,1</u>	61	61,3

Forrás: PERSIST 2019. * Az aláhúzva szereplő értékeknél az adjusted reziduals abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

Az önkéntes munka végzése legkevésbé a magyarországi és az ukrainai hallgatókra jellemző (63 és 64,2% soha nem önkénteskedik), legnagyobb arányban pedig a romániai és szlovákiai hallgatók végeznek önkéntes munkát évente (33,8 és 36,4%), illetve az előbbieket havonta és hetente is (2. táblázat). A korábbi kutatási eredmények szerint a magyarországi felsőoktatási hallgatók körében a rendszeres önkéntes munkát végzők aránya az utóbbi évek folyamán fokozatosan nőtt. 2005-ről 2010-re az önkéntesek száma több mint kétszeresére emelkedett, 2015-ben a hallgatók 38,82%-a végzett önkéntes munkát (Markos 2018). A korábbi kutatási eredmények is alátámasztják azt az eredményt, miszerint Magyarországon jóval alacsonyabb az önkéntes hallgatók aránya, mint a határon túli országok felsőoktatási intézményeiben. Ennek oka lehet, hogy az önkéntesség mint fogalom, országonként eltérő jelentéssel bír (Fényes–Markos 2016). A heti rendszeresség a szerbiai hallgatók körében a legmagasabb (16,35), de az ukrainai hallgatók körében is felülreprezentált (9,5%) (2. táblázat). A romániai hallgatók magas arányú önkéntesmunka-végzése valószínűleg annak is köszönhető, hogy a mintában két felekezeti fenntartású intézmény is szerepel. Romániában az erősebb vallásosság is magyarázhatja a másokon való segítség értékének elfogadását, illetve a vallásosság (ami felfogható egyfajta hagyományörzésnek is) erősíti más tradíciók fenntartását, ami Romániában szintén fontos szerepet kap (Markos 2017).

A munka és a tanulmányok horizontális illeszkedése

Megvizsgáltuk azt is, hogy a végzett fizetett és önkéntes munka mennyire kapcsolódott a hallgatók tanulmányaihoz. Noha az ukrainai hallgatók körében alacsonyabb a fizetett munkát végzők aránya, azok, akik viszont dolgoznak, a legnagyobb arányban saját szakterületükön teszik ezt (10,1%). Ennek hátterében az évek óta húzódó gazdasági recesszió okozta gazdasági

célú kivándorlás áll, melynek következtében a népesség jelentős része – a magasabb fizetések miatt – külföldön (jórészt Csehországban, Lengyelországban, Szlovákiában és Magyarországon) vállal munkát, s ez jelentősen érintette a szociális és oktatási szférában dolgozókat is. Az így kialakult munkaerőhiányt sok esetben a még nem végzett hallgatók munkavállalása enyhíti.

Korábbi kutatási eredmények szerint a magyarországi hallgatók ötöde végez olyan munkát, amely kapcsolódik tanulmányaikhoz. (Bocsi et al. 2018; Pusztai–Kocsis 2019; Markos et al. 2019).). A diákszövetkezetek létesítése óta Magyarországon a hallgatók többsége általuk keres munkát, ezek a szervezetek azonban főként tipikus diákmunkákat kínálnak, amelyek ritkán kapcsolódnak a hallgatók tanulmányaihoz. (Kocsis, 2017), míg kvalitatív kutatási eredményekből az is kiderült, hogy Ukrajnában szabad óralátogatás is kérvényezhető a munkavállalás miatt, és a hallgatók többsége olyan munkát vállal el, ami kapcsolódik a tanulmányaihoz (Kocsis 2018). A jelenlegi kutatási eredmények szerint a magyarországi hallgatók körében a legmagasabb azok aránya, akiknek munkája nem kapcsolódik a tanulmányukhoz (78,6%). A romániai hallgatók esetében azt láthatjuk, hogy nemcsak a legmagasabb az alkalmanként és rendszeresen önkéntes munkát végzők aránya, hanem körükben vannak a legtöbben, akiknek ez a tevékenysége mindig (18,4%) és többnyire (34,1%) kapcsolódott a tanulmányaikhoz. A magyarországi és ukrajnai hallgatók körében található legnagyobb százalékban olyanokat, akiknek önkéntes munkája nem kapcsolódik tanulmányaikhoz (75,2 és 71,1%) (3. táblázat).

3. táblázat. A tanulmányok és a fizetett, valamint az önkéntes munka kapcsolata

(százalékok, $p=0,000$, $N=\min. 2003$)

		Magyarország	Románia	Ukrajna	Szlovákia	Szerbia
Kapcsolódott-e a fizetett munkája a tanulmányaihoz?	Igen, mindig	4,3	8,8	<u>10,1</u>	3,4	10,8
	Igen, többnyire	17,1	20,1	16,6	25	18,9
	nem	<u>78,6</u>	71,1	73,3	71,6	70,3
Kapcsolódott-e az önkéntes munkája tanulmányaihoz?	Igen, mindig	8,4	<u>18,4</u>	8,7	7,6	11,3
	Igen, többnyire	16,5	<u>34,1</u>	20,2	31,4	27,5
	nem	<u>75,2</u>	47,5	<u>71,1</u>	61	61,3

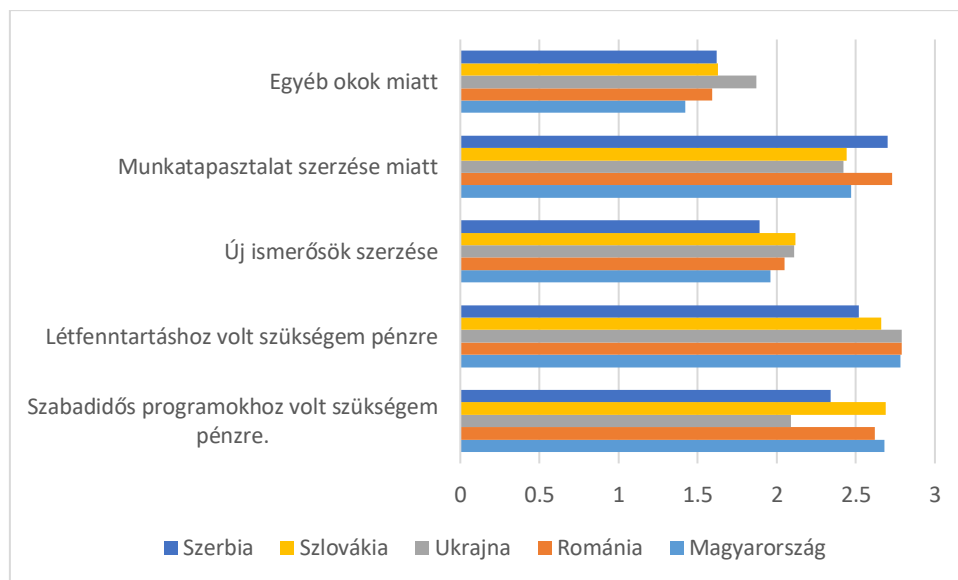
Forrás: PERSIST 2019. * Az aláhúzva szereplő értékeknél az adjusted reziduals abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

A fizetett munka és az önkéntesség motivációja

Az elemzés további szakaszában megvizsgáltuk, hogy az említett országokban milyen indíttatásból végeznek fizetett vagy önkéntes munkát a hallgatók. Mivel eltérő gazdasági fejlettségű országokat vizsgáltuk, jelentős különbségeket találtuk mind a fizetett munka, mind az önkéntes munka motivációjában az egyes országok között.

A fizetett munka motivációiban országonként hat tényezőben, míg az önkéntes munka tekintetében az összes motívumban szignifikáns különbséget találtunk. A kapcsolatépítés és a szabadidős tevékenységek finanszírozása miatti munkavállalás a szlovákiai hallgatókra jellemző a leginkább (2,68 és 2,12 pont 1–4 fokú skálán, ahol az 1 azt jelentette, hogy a válaszadó egyáltalán nem, a 4 pedig azt, hogy teljes mértékben egyetértett). Ez utóbbi a magyarországi hallgatóknak is fontos motiváció, akárcsak a létfenntartás (2,78 pont). Az ukrainai és romániai hallgatóknak a fizetett munka leginkább a létfenntartáshoz szükséges (2,79 pont), a szintén a romániai, illetve a szerbiai hallgatóknak a munkatapasztalat szerzése miatt (2,73 és 2,7 pont). Egyéb okot jellemzően az ukrán hallgatók jelöltek meg, ezek között a leggyakoribb a gyűjtés valamire, a jövő megalapozása, az anyagi biztonság elérése vagy a hasznos időtöltés, főleg nyáron (1. ábra).

1. ábra. A fizetett munka motivációi (átlagpontok 1–4 fokú skálán, $p \leq 0,05$) ($N=1055-1990$)

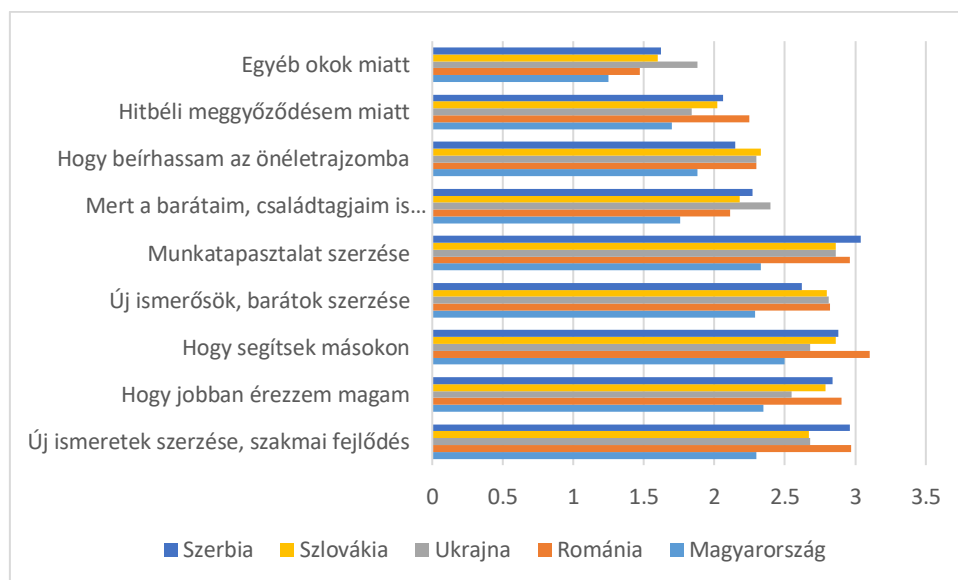

Forrás: PERSIST 2019

Eredményeinkből láthatjuk, hogy a munkavégzés motivációja országonként más és más. Míg a szabadidős tevékenységek finanszírozása Szlovákiában és Magyarországon volt a

leggyakoribb, az anyagi okok miatt történő munkavégzés leginkább a romániai, ukrainai és magyar hallgatók esetében volt jellemző. Láthatjuk, hogy az anyagi okok miatt történő munkavégzés minden országban magasan értékelt volt. A fizetett munkavállalás a jólét elérésének egyik eszköze, s a fiatalok – valószínűleg annak érdekében, hogy javítsák saját vagy családjuk anyagi helyzetét – lemondanak szakmai ambícióikról és elvárásaikról; a nehéz foglalkoztatási helyzet miatt valószínűleg fel kell áldozniuk szakmai elvárásaikat és orientációikat. A munkatapasztalat szerzése a szerbiai és romániai hallgatók esetében volt a legjelentősebb, a másik három országban közel hasonló arányban jelölték meg a tapasztaltszerzést mint motivációs tényezőt. A felsőoktatási hallgatókra legkevésbé az új ismerősök szerzése, a kapcsolatépítés miatt történő munkavállalás jellemző.

2. ábra. Az önkéntes munka motivációi (átlagpontok 1–4 fokú skálán, $p \leq 0,05$) (N=1055-1990)

Forrás: PERSIST 2019

A romániai hallgatók nemcsak a legnagyobb arányban és gyakorisággal végeznek önkéntes munkát, hanem több tényező is motiválja őket, főként az, hogy másokon segítsenek (3,1), új ismereteket szerezzenek (2,97) és jobban érezzék magukat (2,9). Elmondható tehát, hogy a munkavállalás szubjektív jóllétükhöz is hozzájárul. A legmagasabb pontszámot érték el abban is, hogy az önkénteskedés által új barátokat szerezzenek (2,82 pont), illetve a hitbéli meggyőződésben (2,25 pont), amit szintén a romániai mintába került felekezeti intézményekkel magyarázhatunk. A szerbiai diákok legerősebb motivációja a munkatapasztalat szerzése (3,04 pont), de szintén fontos nekik az, hogy örömet okoz a számukra és másokon segíthetnek, míg

a szlovákiai diákoknak mindenki másnál fontosabb, hogy beírassák az önéletrajzukba (2,33 pont) (1. ábra). A felsőoktatási hallgatók önkéntességi motivációjának tipizálása kapcsán hasonló eredményre jutottunk, miszerint a szerbiai hallgatóknak a hagyományos és az új típusú önkéntességi motivációk egyaránt fontosak voltak (Markos 2017). Az ukrainai diákoknak a legfontosabb, hogy ismerőseik is önkénteskednek (2,4 pont), de a kapcsolatépítés és a munkatapasztalat is motiváló számukra (2,81 és 2,86 pont). Ebben a kérdéskörben is az ukrainai diákok jelezték leginkább, hogy egyéb okuk (is) van: azokat, akik az egyéb okot nevezték meg, leginkább a lelkiismeretük és a jószándék vezérli (1. ábra).

Következtetés

Bármely ország fejlődésének és jólétének kulcsa a magas szintű emberi tőke, tehát az egyetemi végzettségű fiatalok. Kutatásunk során megvizsgáltuk a felsőoktatási hallgatók életkilátásait, elemeztük, hogy milyen migrációs tervekkel, szándékkal rendelkeznek, illetve mi jellemző a tanulmányok melletti fizetett és önkéntes munkavállalásukra. Úgy véljük, hogy az alábbi tényezők jelentősen befolyásolhatják, hogy a fiatalok elhagyják-e országukat vagy sem. Közép- és Kelet-Európában, különösen Ukrajnában, a fiatalok migrációs problémáival találkozhatunk, melyek legfőképpen gazdasági menekülésként értelmezhetőek. Manapság az ukrainai határokon átnyúló munkaerő-vándorlás közös társadalmi-gazdasági okai a gazdasági válság és a kiutak bizonytalansága, a magas munkanélküliség, az életkörülmények és a bérszínvonal jelentős különbségei Ukrajna és az ukrán munkaerő-migránsok befogadó országai között.

Jelenlegi elemzésünkben az Európai Felsőoktatási Térség keleti régiójának felsőoktatási hallgatóit vizsgáltuk (Magyarország, Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia) a 2018/2019-es tanévben lebonyolított nagymintás kutatás adatai alapján. A hallgatók migrációs terveinek összehasonlító elemzése jelzi a hallgatók érdeklődését a jövőbeni foglalkoztatásuk és a munkaerő-migráció iránt. Eredményeink szerint a legnagyobb arányban az ukrainai hallgatók tervezik a külföldi munkavállalást, s körükben rendkívül magas azoknak az aránya, akik hajlandóak lennének nem a szakterületüknek megfelelő munkát is vállalni. Kiemelten magas azoknak a szerbiai és ukrainai diákoknak az aránya, akik el akarják hagyni az országot – minden negyedik ukrán válaszadó, minden ötödik a szerb diák vélekedett így. A magyarországi és szlovákiai hallgatók kevésbé tervezik, hogy örökre külföldre mennek, a magyarországi diákok 58%-ának, míg a szlovákiai hallgatók 56,2%-ának nem áll szándékában örökre külföldön maradni.

Az önkéntesség legkevésbé jellemző a magyarországi és ukrajnai hallgatókra, akiknek csaknem fele nem önkénteskedett (63,0% és 64,2%). A szlovákiai diákok évente önkénteskednek, 36,4%-uk végez ilyen jellegű tevékenységet, míg a romániai hallgatók 33,8%-a. Továbbá a romániai hallgatókra jellemző leginkább, hogy havi és heti rendszerességgel önkénteskednek. Habár az önkéntes munkavállalás a hallgatók kisebb százalékára jellemző, s még nem annyira népszerű az egyetemisták körében, de a számuk évről évre növekszik.

A fizetett munkavállalás leginkább a szlovákiai és magyarországi hallgatókra volt jellemző, a szlovákiai diákok 30,9%-a, míg a magyarországi diákok 19,8%-a dolgozott heti rendszerességgel. Havonta vállalt munkát az magyarországi hallgatók 13,4%-a és az ukrajnai diákok 14,7%-a. A Romániában a megkérdezett hallgatók csaknem 70%-a sohasem dolgozott, de hasonlóan magas volt a nem dolgozó diákok aránya Szerbiában (66,7%) és Ukrajnában (56,3%) is.

A munka és a tanulmányok horizontális illeszkedése szempontjából, a magyarországi hallgatók aránya a legnagyobb abban a tekintetben, hogy nem a tanulmányaikhoz kapcsolódó munkát végeznek: a megkérdezettek 78,6%-a dolgozik olyan munkakörben, amely egyáltalán nem illeszkedik tanulmányaikhoz. Velük szemben az ukrajnai hallgatók gyakrabban végeznek a saját szakterületükhöz kapcsolódó munkát (10,1%). Legnagyobb arányban a romániai hallgatók önkénteskednek, s ők végeznek leginkább olyan típusú munkát, ami kapcsolódik az egyetemi tanulmányaikhoz (18,4%). Az önkéntes munka tekintetében szintén a magyarországi és ukrajnai hallgatók azok, akiknek legnagyobb arányban nem illeszkedik az önkéntes munkája a tanulmányaikhoz (75,2% és 71,1%). Az országok közötti különbségek nemcsak a munka és a tanulmányok horizontális illeszkedésében, hanem a munka motivációjában is megmutatkozt.

A magyarországi, szlovákiai és szerbiai hallgatókat leginkább a szabadidős tevékenységek finanszírozása és a létfenntartás motiválta. A romániai és ukrajnai egyetemistákat a létfenntartás és a munkatapasztalatok szerzése ösztönözte a munkavállalásra.

Az önkéntesség tekintetében a hagyományos altruista és individualista motivációk jellemzőek. A magyarországi hallgatókat az ismerősök, barátok szerzése motiválta és az, hogy jobban érezzék magukat az önkéntes munka által. A romániai diákokat legfőképpen azt motiválta, hogy másoknak segítsenek, új ismereteket és munkatapasztalatot szerezzenek, valamint jobban érezzék magukat. Az ukrajnai egyetemistákat szintén a munkatapasztalat és az új ismerősök szerzése motiválta. A szlovákiai hallgatók számára az volt fontos, hogy az önéletrajzukban is feltüntethessék az önkéntes munkát, és jobban érezzék magukat. A szerbiai hallgatókat főként az új ismeretek és a munkatapasztalat szerzése ösztönözte önkéntes munkavégzésre.

A közép- és kelet-európai hallgatók életkilátásait elemezve, jellemeztük a hallgatók szándékát az esetleges elvándorlással összefüggésében. Azonosítottuk és összehasonlítottuk továbbá a hallgatók fizetett és önkéntes munkájának jellemzőit, valamint megvizsgáltuk a munka és a tanulmányok kapcsolatát. Eredményeink alapján kijelenthetjük, hogy a hallgatók szakmai tervei a külső munkaerő-migrációra irányulnak, ami negatívan befolyásolhatja a régió és az ország gazdasági fejlődését, hiszen ezáltal ígéretes munkaerőt veszítenének el.

Hangsúlyoznunk kell, hogy elemzésünk csak egy szempontot vázol fel ebben a fontos kérdésben. A probléma mélyebb feltárása további kutatásokat igényel, különböző tudományterületek eredményeinek bevonásával, hiszen csak a közös kutatási eredmények teszik lehetővé az olyan társadalmi-gazdasági technológiák kifejlesztését, amelyek alkalmasnak lennének a migrációs folyamatok szabályozására.

Irodalom

- Ailer Piroska (2017): *Duális képzés – tapasztalatok, eredmények*. https://www.mkt.hu/wp-content/uploads/2017/10/Ailer_Piroska.pdf
- Anderson, A.V. (2013): *Shmytkova. Tipologizatsia prigranichnykh regionov Ukrainy na osnove evrointegratsionnogo priznaka s osobym aktsentom na ukrainsko-vengerskoie pogranichie* [Typology of the border regions of Ukraine on the basis of the Eurointegration sign with a special accent on the Ukrainian-Hungarian borderland]. *Vestnik TGU*, 18.,2.,
- Astin, Alexander W. (1993): *What Matters in College: Four Critical Years Revisited*. San Francisco Jossey-Bass.
- Bándy Katalin (2018): A munkaerő mobilitás hatásai a Kelet-európai nagyrégió migrációs trendjeire. In: Reisinger, A., Happ, É., Ivancsóné Horváth, Zs. & Buics, L. (Eds.): *Sport - Gazdaság – Turizmus* Győr: Széchenyi István Egyetem. 1-13.
- Baranyi Béla (2005): *A Spreading Europe: New Challenges to Hungarian-Ukrainian Cross-border Cooperation. Eurointegration Challenges in Hungarian-Ukrainian economic relations*. Budapest: NKFI.
- Bartal Anna Maria- Kmetty Zoltán (2011): The Hungarian volunteers motivation - The Hungarian volunteer motivation standardize the results of the Questionnaire. *Civil Szemle*, 8.,4., 7-30
- Bocsi Veronika, Fényes Hajnalka-Markos Valéria (2017): Motives of Volunteering and Values of Work among Higher Education Students. *Citizenship, Social and Economics Education*, 16., 2., 117-131.
- Bocsi Veronika-Ceglédi Tímea- Kocsis Zsófia- Kovács Karolina Eszter-Kovács Klára- Müller Anetta- Pallay Katalin-Szabó Barbara Éva-Szigeti Fruzsina-Tóth Dorina Anna (2018): The discovery of the possible reasons for delayed graduation and drop out in the light of a qualitative research study. *Journal of Adult Learning Knowledge and Innovation*, 3.,1., 1-12.
- Botnarenco, S.- Cebotari, Svetlana (2011): Actual migration tendencies of the Republic of Moldova population towards european area. *Moldoscopia (Problemy politicheskogo analiza)*, 3.,59., 103–114

- Burdelyi, Eugeniu (2011): Sovremennoie sostoianie transgranichnykh mezhdunarodnykh migratsii [Current state of international cross-border migrations]. *Moldoscopia (Problemy politicheskogo analiza)*, 3(59), 115–128.
- Darmody, Merike- Smyth, Emer (2008): Full-time students? Term-time employment among higher education students in Ireland. *Journal of Education and Work*, 21.,4., 349-362.
- Dusa Ágnes Réka (2012): The Factors Influencing Students' Mobility Plans. In: Kozma, T. & Bernáth, K. (Eds.): *Higher Education in the Romania-Hungary Cross-border Cooperation Area*. Oradea, Debrecen: Partium Press, Center for Higher Education Research and Development. 133–140.
- Dusa Ágnes Réka (2015): Teacher Education Students' International Mobility Plans. In: Pusztai, G. & Ceglédi, T. (Eds): *Professional Calling in Higher Education*. Oradea, Debrecen: Partium Press, PPS, ÚMK. 151-159.
- Engler Ágnes- Rusinné Fedor Anita-Markos Valéria (2016): Vision and Plans of the Young People of Nyíregyháza about their Future: Visions of the Students Regarding the Labour Market. *Youth in Central and Eastern Europe*, 5.,2., 118-134.
- Fényes Hajnalka (2015): *Önkéntesség és új típusú önkéntesség a felsőoktatási hallgatók körében*. Debrecen: Debreceni University Press.
- Fényes Hajnalka- Markos Valéria (2016): Az intézményi környezet hatása az önkéntességre. In: Pusztai G., Bocsi, V. & Ceglédi, T. (eds.): *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke: Közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. Oradea, Debrecen: Partium Press, PPS, ÚMK. 248-261
- Fényes Hajnalka- Mohácsi Márta (2019): *Munkaerőpiac és emberi tőke, elmélet és gyakorlat*. Debrecen: Debreceni egyetemi Kiadó.
- Kapeliushnikov, R. I. (2014): V teni regulirovaniia. Neformalnost na rossiiskom rynke truda [In the shadow of regulation. Informality at the Russian labour market]. *Izdatelskii dom vysshei shkoly ekonomiki*. p. 25.
- Khadzhimuel, T.- Malynovska, O.- Moshniaga, V.- Shakhotko, L. (2007): *Ohliad trudovoi mihratsii v Ukraini, Moldovi Bilorusi* [Overview of labour migration in Ukraine, Moldova, Belarus]. International Organization for Migration, Kyiv, IOM Mission in Ukraine, p. 10.
- Kocsis Zsófia (2017): Diákként a munkaerőpiacon. A hallgatói munkavállalás jellemzői a debreceni egy nyíregyházi egyetemisták körében. In: Szirmai Éva (szerk.): *Diáktudósok*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó. 57-73.
- Kocsis, Zsófia (2018). Hallgatói munkavállalás határon innen és túl = Student Employment Within and Beyond Borders. *Pedacta*, 8.,2., 29-40.
- Kocsis Zsófia (2020): A munkavállalás szerepe az egyetemi pályafutás során – határon innen és túl. In: Bordás A. (szerk.): *Életre nevelni. A II. Oktatás határhelyzetben konferencia tanulmánykötete*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár. 70-79
- Kostashchuk, I. (2004): Do pytannia pro etapy formuvannia natsionalnoho skladu naseleennia Chernivetskoi oblasti [On the stages of formation of the national composition of the population of the Chernivtsi region]. *Istoriia Ukrainskoi Heohrafii*, 2.,10., 76-81
- Kovács Klára et al. (2019): *Lemorzsolódott hallgatók*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Lapshyna, Iryna (2014): Corruption as a driver of migration aspirations: The case of Ukraine. *Economics & Sociology*, 7.,4., 113-127.
- Lee, Everett S. (1966): Theory of Migration. *Demography*, 3.,1., 47- 57.
- Naslidky mihratsiinykh protsesiv: novi vyklyky ta mozhlyvosti dlia rehioniv [Consequences of migration processes: new challenges and opportunities for the regions]/ NAN Ukrainy, DU Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishniho; sc. ed. U.Y.Sadova. Lviv, 2015, 252 p. (Series “Problems of regional development”). Available at: <http://ird.gov.ua/irdp/p20150804.pdf>

- Libanova, E.-Pozniak, A. (2012): Formirovanie potokov trudovykh migratsii v prigranichnykh regionakh Ukrainy [The formation of labour migration flows in the border regions of Ukraine]. *Migratsiia i pograničniy rezhym: Belarus Moldova, Rossia i Ukraina*. Collection of scientific papers, Kyiv, p. 124 – 144.K
- Nárai Márta (2008): *A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében – A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása*. Doktori disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola, Győr–Budapest.
- Nárai Márta (2014): Humán szükségletek alakulása Győrben I. – Alapszükségletek. In: Csizmadia Zoltán – Tóth Péter (szerk.): *A helyi társadalom és intézmény-rendszer Győrben*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr. 154–181.
- Nárai Márta-Pécsi Gertrúd-Tóbiás László (2019): Önkéntes segítő gyakorlat egyetemisták társadalmi érzékenyítésére. *Szociálpedagógia*, Nemzetközi Szaklektorált Folyóirat, 13., 139-159
- McCoy, Selina- Smyth, Emer (2004): *At work in school*. Dublin: ESRI/Liffey Press.KE
- Markos Valéria (2014): Egyetemisták a munka világában. In: Fényes, H. & Szabó, I. (eds.): *Campus-lét a Debreceni Egyetemen*. Debrecen: Debrecen University Press. 109-132.
- Markos Valéria (2017): A felsőoktatási hallgatók önkéntességtípusai. *Educatio*, 26.,1., 113-120.
- Markos Valéria (2018): Az önkéntes és fizetett munkát végző hallgatók családi hátterének és munkaérték preferenciáinak vizsgálata. *PedActa*, 8.,2., 1-16.
- Markos Valéria (2018): Önkéntes munka és civil aktivitás. In: Kovács Klára és munkatársai (2018): *Lemorzsolódott hallgatók*. Debrecen: Oktatókutatók Könyvtára 6.
- Markos Valéria- Kocsis Zsófia- Dusa Ágnes Réka (2019): Different Forms of Civil Activity and Employment in Hungary and Abroad, and the Development of Student Drop-out. *Central European Journal of Educational Research*, 1.,1., 41-54.
- Masevičiūtė, Kristina- Šaukeckienė, Vaide- Ozolinčiūtė, Eglė (2018): *EUROSTUDENT VI. Combining Studies and Paid Jobs*. Lithuania, Vilnius: UAB “Araneum.
- Mostova, Yu-Rakhmanin, S. (2018): *Chomu ukrainsi pokydaiut svoiu krayinu* [Why Ukrainians are leaving their country]. Available at: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html
- Pascarella, Ernest T.- Edison, Marcia- Amaury, Nora-Hagedorn,Linda Serra- Terenzini, Patrick T. (1998): Does Work Inhibit Cognitive Development during College? *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 20., 2.,,75-93.
- Perna, Laura (2010): *Understanding the Working College Student New Research and Its Implications for Policy and Practice*.Sterling: Stylus Publishers.
- Pollard, Emma-Williams- Matthew, Arthur, Sue-Kotecha, Mehul (2013): *Working while Studying: a Follow-up to the Student Income and Expenditure Survey 2011/12*. Brighton: Sovereign House.
- Pusztai Gabriella-Fekete Ilona Dóra- Dusa Ágnes Réka-Varga Eszter (2016): Knowledge Brokers in the Heart of Europe: International Student and Faculty Mobility in Hungarian Higher Education. *Hungarian Educational Research Journal*, 6.,1., 59–74.
- Pusztai Gabriella- Kocsis Zsófia (2019): Combining and Balancing Work and Study on the Eastern Border of Europe. *Social Sciences*, 8.,6., 193.
- Reisinger Adrienn (2015): Civil szektor és önkéntesség Svédországban. *Civil Szemle*, 7.,1., 77-95.
- Riggert, Steven C.- Boyle, Mike -Petrosko, Joseph M.- Ash, Daniel-Rude-Parkins, Carolyn (2006): Student Employment and Higher Education: Empiricism and Contradiction. *Review of Educational Research*, 76.,1., 63-92.
- Sadova, Ulyana (2010): Migration risks in the context of social-economic transformations of Ukraine. *Economics and Sociology*, 3.,1a., 89–96.

- Sanchez-Gelabert, Albert- Gonzalez, Figueroa Mijail- Elias, Marina (2017): Working whilst studying in higher education. The impact of the economic crisis on academic and labour market success. *European Journal of Education*, 52.,2. 232–245.
- Stefanescu, Florica- Osvat Claudia (2011): Volunteer Landmarks among College Students. The Yearbook of the „Gh. Zane. *Institute of Economic Reserches*, 20.,2.139-149.
- Teichler, Ulrich (2011): International Dimensions of Higher Education and Graduate Employment. In: Allen, Jim, van der Velden, Rolf (eds.): *The Flexible Professional in the Knowledge Society: New Challenges for Higher Education*, 177-197.
- Yanbarisova, Diana Maratovna (2014): *Combining University Studies and Work: Influence on Academic Achievement*. Working Paper of research project “Russian longitudinal Panel Study of Educational and Occupational Trajectories” implemented within NRU HSE’s Annual Thematic Plan. https://wp.hse.ru/data/2014/12/09/1105014628/21EDU_2014.pdf.
- Zaha, D., Luecke, M. (2020) :Ostannii vymkne svitlo”: Iakymy ye realni mashtaby trudovoi mihratsii z Ukrainy do YeS [“The last one will turn off the light”: What is the real scale of labour migration from Ukraine to the EU]. Tuesday, 11 February 2020. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/11/656895/>